

De vierkantswortel van super

Supervisie vanuit klinisch psychotherapeutisch perspectief

Uit: Marc Hebbrecht en Nicole Vliegen (Red.) (2013) *Supervisie. Van psychoanalyse en psychoanalytische therapie*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant Uitgevers p 123-140.

Mistakes are the portals of discovery

James Joyce

Faites comme moi: n'imitiez personne

Jacques Lacan

Mark Kinet

De knuppel van Kernberg

In 1996 publiceerde Kernberg een artikel in de *International Journal of Psychoanalysis* dat het effect had van een knuppel in het psychoanalytische hoenderhok¹. Hij gaf er dertig paradoxale adviezen waarmee volgens hem de creativiteit van aspirant psychoanalytici doeltreffend kan worden tenietgedaan. Het vernietigen van creativiteit moet in deze inderdaad krachtig worden aangepakt. De aard van het psychoanalytisch werk leidt immers *vanzelf* tot creativiteit. Men moet dan omgekeerd zijn uiterste best doen om *spin-off* van creativiteit te *verhinderen* (zie Schacht in Kernberg, 1998 p 238²).

Bureaucratische vertraging, een strakke hiërarchische structuur, gezagsgetrouwheid, het bewaken van orthodoxie, het vermijden van crossculturele uitwisseling (of andere 'onzuiverheid') en alle kritiek van kandidaten terugbrengen tot een onvoldoende doorgedreven eigen analyse: ziedaar slechts enkele van de (wel degelijk ironisch en paradoxaal bedoelde) adviezen voor opleiders en opleidingsinstituten om kandidaten te *ontmoedigen*. In het bijzonder dient hier gewezen op advies nummer 21 dat immers uitdrukkelijk op supervisie slaat³:

Supervisoren kunnen een cruciale rol spelen door het vertrouwen dat kandidaten hebben in hun eigen werk te ondermijnen en door hun mogelijkheid uit eigen ervaring

¹ Voor een online versie zie <http://www.psychomedia.it/pm/modther/probpsiter/kernberg-2.htm>

² 'Our problem is not so much to foster creativity but to try not to inhibit the creativity naturally stimulated by the nature of our work' (Lore Schacht, personal communication).

³ Eigen vertaling

te leren te bemoeilijken. Het is belangrijk dat supervisoren zo weinig mogelijk spreken. Het kan zelfs helpen als de kandidaat een vanzelfsprekende continuïteit ervaart tussen zijn werk als analysant en zijn relatie met de supervisor. Als de supervisor luistert en zorgvuldig het zwijgen bewaart terwijl de kandidaat zijn werk met patiënten bespreekt en als hij slechts sporadisch commentaar geeft door aan te geven wat de kandidaat verkeerd heeft gedaan, kan hij erin slagen een gezonde onzekerheid en nederigheid bij de kandidaat te bewerkstelligen. De moeite die de laatste doet om voor zichzelf een referentiekader te ontwikkelen dat overeenstemt met de opvattingen van zijn supervisor zal hem voldoende bezighouden om zijn werk met de patiënt beslissend te beïnvloeden. De kandidaat moet het gevoel krijgen dat hij serieuze professionele fouten kan vermijden als hij kritiekloos het advies van de supervisor volgt en als hij kan bewijzen dat hij het soort van interpretaties geeft die ook de supervisor zou geven. Deze gang van zaken zal het gevaar voorkomen dat de kandidaat zich een eigen theorie zou vormen en een eigen techniek zou ontwikkelen die creatief evolueert en verandert al naargelang ze met respect voor de onafhankelijke ontwikkeling van de patiënt wordt uitgetoet in de spreekkamer.

Wat nu?

Sedert dit *spotschrift* is er binnen de psychoanalytische wereld gelukkig een en ander veranderd. Tegenover de toenemende multiculturaliteit en theoretische diversiteit is er een zoeken naar *common ground* (Wallerstein, 1992, 2002). Binnen de *International Psychoanalytical Association* (Tuckett, 2005, 2008) en de Europese Federatie voor Psychoanalytische Therapie (Hebbrecht, 2006, 2008) ontmoeten andersdenkenden elkaar om rond kliniek en casuïstiek van gedachten te wisselen. Er is een inhaalbeweging op vlak van wetenschappelijk onderzoek⁴ en gegevens uit bijv. infantresearch, gehechtheidsonderzoek en neurowetenschap raken stilaan enigszins ingepast in de psychoanalytische theorie en praktijk⁵.

Dit alles belet niet dat de psychoanalyse door in- en outsiders nog vaak ten onrechte wordt vereenzelvigd met/gereduceerd tot de klassieke kuur met een abstinente, zwijgzame analyticus achter de sofa. Zoals ten tijde van Freud kennen de meeste psychiaters nog steeds (of opnieuw⁶) te weinig van psychoanalyse maar is ook het omgekeerde het geval. Er is veel dogmatisme waarbij wordt vast gehouden aan deze of gene ‘grote’ analytische auteur en waarbij andere opvattingen worden veronachtzaamd en/of gediaboliseerd. Vaak blijkt theorie mogelijke momenten van ontmoeting tussen therapeut en patiënt trouwens niet te bevorderen maar juist *in de weg* te staan. Ook de opbouwende/constructieve (i.t.t. de- of reconstructieve) dimensie van symboliserende en mentaliserende ontwikkelingshulp wordt verwaarloosd. *Aspecifieke* (‘generische’) factoren (die in hun ‘steungevende’ functie vaak nochtans chronologische en logische voor-waarde zijn voor het *specifiek* psychoanalytische werk) worden daarbij veronachtzaamd, zodat heel wat patiënten ofwel van aangepaste psychoanalytische behandelvormen verstoken blijven ofwel er zich niet alleen tekort gedaan *voelen* maar er ook daadwerkelijk worden tekort *gedaan*.

⁴ Zie voor een recent overzicht o.l.v. Patrick Luyten www.vvpt.be/wetenschap

⁵ Al deze ontwikkelingen kwamen in eerdere nummers uit de reeks www.pschoanalytischactueel.eu aan bod.

⁶ Nog in 1983 kon Bruno Bettelheim vaststellen dat de psychoanalyse de behandeling was voor mentale ziekten in de Verenigde Staten, zoals de geneeskunde dat was voor lichamelijke ziekten (*just as the curing of bodily illness is that of medicine*).

In andere kringen dreigt dan weer een teloorgang van de psychoanalytische *specificiteit*. Freud (1914) had het over overdracht en weerstand, zonder dewelke men zich geen psychoanalyticus zou mogen noemen. Lacan (1973) voegde hier qua fundamentele/funderende concepten de drift en de herhaling aan toe. Vaak is van dit alles in hedendaagse psychoanalytische publicaties echter nog weinig terug te vinden. Hoewel het onbewuste door sociaal (Dijksterhuis, 2007) en cognitief psychologen (Wijnen en Verstraten, 2008) wordt ingehaald heeft het zich vandaag soms ver verwijderd van het *freudiaans* systemisch/dynamisch onbewuste. Het wordt dan veeleer descriptief opgevat en is (zoals Freuds *voorbewuste*) zonder al te veel weerstand oproepbaar. Deze weerstand was nochtans *pièce de résistance* van de psychoanalyse. Is een van haar belangrijkste ontdekkingen niet ‘*la passion de l’ignorance*’ (Lacan) of – K (Bion) die het psychisch leven dermate beheersen dat het Ik zich bij uitstek kenmerkt door een blinde vlek?

Ook de lotgevallen van het polymorf perverse, infantiele driftleven krijgen vandaag minder aandacht. Volgens Rickman⁷ zijn in de freudiaanse psychoanalyse overdracht, weerstand en precies deze infantiele seksualiteit nochtans fundamenteel. De mens is inderdaad wel degelijk object- en genotzoekend, waardoor hij vaak schadelijk zoal niet dodelijk gericht is op een Ding dat zich voorbij het lustprincipe situeert. Vandaar de titel van Van Haute (2000) ‘*Tegen de aanpassing*’. Is een van de belangrijkste lessen van de psychoanalyse niet dat de menselijke seksualiteit wezenlijk niet integreerbaar is? Ze subverteert zodoende een al te naïeve want impliciet op harmonie gebaseerde ontwikkelingspsychologie (Moyaert, 2012). Zelfs het oedipus- en castratiecomplex, met hun implicaties naar wet en autoriteit maar ook naar het geslachtsverschil toe lijken actueel als minder relevant te worden beschouwd. Allerlei seksuele diversiteit dreigt onder het mom van de zogezegde seksuele bevrijding eerder te worden geanalyseerd dan geanalyseerd. Het zijn slechts enkele van de klassieke en specifieke psychoanalytische *highlights* die onder een (mentaliserende?) mantel van liefde dreigen te verdwijnen.

Voor sommigen is het misschien schrikken van het geschetste (toestands)beeld van de hedendaagse psychoanalytische praktijk. Ik heb het mij gevormd na meer dan twintig jaar supervisie binnen het klinisch psychotherapeutisch milieu waarvan ik beleidsverantwoordelijke psychiater ben alsook vanuit individuele en groepssupervisie van psychotherapeuten in postgraduate e.a. psychoanalytische opleiding. Beide vormen van supervisie dienen overigens strikt van elkaar onderscheiden te worden.

Supervisie en supervisie is twee

De eerste vindt plaats binnen multidisciplinaire vormen van teamwerking zoals ze eerder regel dan uitzondering is geworden in de geestelijke gezondheidszorg en binnen haar klinisch psychotherapeutische milieus in het bijzonder. Hier is supervisie onderdeel van leidinggeven dat een als voldoende coherent ervaren therapeutisch aanbod bewaakt en waarborgt. Supervisant en supervisor dragen er elk hun eigen verantwoordelijkheid binnen *een en dezelfde* patiëntenzorg. Het gaat binnen klinische (en de daar veelal op volgende ambulante) psychotherapie immers om een *gedeelde* therapeutische ervaring met en van de patiënt die voldoende samenhangend en wel in en ondanks zijn meergelaagde menigvuldigheid door

⁷ Zie Pearl King (2003). Volgens Rickman is het aan elke analyticus binnen deze wijde grenzen zijn eigen denken en handelen te ontwikkelen en hiervoor de verantwoordelijkheid te dragen.

meer gevoel van innerlijke vrijheid bewuste levenskeuzes te maken. In een gevleugelde formulering noemt Thys (2006) dit psychoanalytisch project het '*Beter worden van waarheid*'. En om dit alles te bereiken dienen we ons voor alle duidelijkheid vaak ver te verwijderen van het soort clinicus '*who disdains to adapt himself even in technique to the idiosyncrasies of the individual*' (Symington, 1986 p 193).

Let me tell you about the 21 ways

Wie tussen de lijnen kan lezen (in ons vak een onmisbaar vermogen) kan op congruente wijze uit al het vorige heel wat suggesties afleiden naar supervisie en opleiding toe. Om te eindigen zal ik er naar het voorbeeld van Kernberg nog enkele paradoxaal opsommen. Directieve therapeuten weten dat je met paradoxen handig de weerstand omzeilt. De patiënt met erythrofobie *verplichten* elke dag tien keer te blozen zorgt er dan als bij mirakel voor dat het symptoom *verbleekt*. Wel zal ik mijn adviezen in aantal verminderen om voldoende in de schaduw van de meester te blijven. Meest veronachtzaamde aspect van het oedipusverhaal is immers dat het met een Laisuscomplex *begint*.

1. Identificeer je met Freud, Bion, Lacan of een andere 'grote' analyticus. Desgevallend kan je ook opteren voor de jouwe en/of voor je supervisor(en). Het zijn letterlijk en figuurlijk stichtende voorbeelden.
2. Neem het interieur van hun spreekkamer en zo mogelijk ook hun fysionomie en habitus over. Een sigaar is nooit zomaar een sigaar en niets scoort hoger dan het spreken in raadsels. Onthoud ook andere vicieuze trekken. Ze zijn het perfecte alibi.
3. Neem vooral geen kennis van de manier waarop voornoemden werkelijk praktisch voer(d)en, maar speel de ultrasilentieuze analyticus die zich geen spoor van spontaneïteit of *naturel* laat ontlokken. Het is de techniek van het brandend braambos.
4. Houd je verder strikt aan alle klassieke voorschriften. Spel en speelsheid uit de speltherapie, de natuurlijke omgang uit de psychoanalytische groep of de verschillende stoelen uit de klinische psychotherapie leiden immers alle weg van het rechte pad.
5. Beperk je tot orthodoxe geschriften die de filter van Groot Inquisiteur Torquemada (1420-1498) en zijn collega's hebben gepasseerd. Tenzij je brandstapel of karaktermoord verkiest, wat overigens duidelijk wijst op een punitief Boven-Ik of ander ongeanalyseerd masochisme.
6. Selecteer streng patiënten die aan je rigoureuze (be)handelwijze beantwoorden. Naast de psychopathologische pijn en die van het zijn moeten zij allerlei ontbering kunnen trotseren en hiervoor de juiste prijs betalen.
7. Houd je ver van alle andere hulpverlening. Het is een bont allegaartje van onwetenden en onkundigen die in duisternis dwalen en geen vermoeden hebben van wat psychopathologie en psychotherapie eigenlijk betekenen.
8. Laat je slechts leiden door inzichten die ontstonden achter de sofa. Andere onderzoeksresultaten (hoe wetenschappelijk ook) leiden weg van de Zaak en dienen bij uitstek verwaarloosd indien ze de laatste tegen spreken.
9. Wees gehoorzaam tegenover gevestigde psychoanalytici. Zij hebben de draak verslagen en onderweg de vreselijkste beproevingen doorstaan. Dit is voldoende garantie voor een halfgoddelijke status.
10. Kies een vaste supervisor zodat je diens werkwijze mettertijd zo correct als mogelijk kan kopiëren. Ongeacht eigen afkomst of praktijk opteer je best voor iemand die zich beperkt tot het goud van de psychoanalyse *pure et dure*. Het blijft de gulden snede.

11. Leer de verschillende tonaliteiten van stiltes, gelaatsuitdrukkingen en gehum van je psychoanalyticus en supervisor te interpreteren. Het is een mooi analogon voor de babyobservatiemethode van Bick. Alsof het *infans* niet zou spreken!
12. Probeer in het verhaal van de patiënt vooral te luisteren naar wat overeenstemt met de opvattingen van je supervisor en/of zijn aanbevolen auteurs. Onderdruk Eureka kreten als klinisch materiaal je uitzonderlijk aan vakliteratuur doet denken.
13. Vermijd ten allen prijze moderne technologie zoals audio- en/of video-opnames. Zij verstoren de psychoanalytische ontmoeting en het is veel beter zich te beroepen op mondelinge verslaggeving van de onveranderlijk objectieve analyticus zelf.
14. Vergeet Nietzsche's nieuwe oneindigheid zoals ze tot uiting komt in populaire series als *'In treatment'* en waarbij de supervisor interpreteert wat de supervisor zegt over de psychoanalyticus die zijn patiënt/de patiënt in hem naar de supervisie 'brengt'.
15. Verwacht niet dat de supervisor je daadwerkelijk iets aanleert. Psychotherapie is geen ambacht dat je van een andere (heel)meester kan leren. Begin gewoon te opereren. Elke beginnende wetenschap heeft nood aan menselijke proefpersonen.
16. Breng hulde aan de groep waartoe je behoort. Bezing in koor de heersende mening of die van wie heerst. Leve de sociale controle als belangrijkste waarborg voor het behoud van ongeschreven regels!
17. Onthoud je van kritiek en bedek met de mantel der liefde alle (vooral professionele) fouten. Eens en zolang je binnen hun kring bent aanvaard, krijg je in ruil levenslang *carte blanche* voor alle avonturen.
18. Getuig van je geloof in de therapeutische almacht van de psychoanalyse inzake de majeure psychiatrische stoornissen. Sla het autismespectrum (waar heel wat kinderen uit de klauwen van grote Anderen moeten gered worden) ook niet over.
19. Verzamel je op diverse locaties om er samen Heilige Schriften te bestuderen en te becommentariëren. Verlaag je echter niet door in heidense kringen te vertoeven, tenzij om voldoende fanatiek en cryptisch de Psychoanalytische Boodschap te verkondigen.
20. Hul je zo veel als mogelijk in modieuze kleedjes zodat je nog mag figureren in de actuele wetenschappelijke en maatschappelijke wereld. Heeft de psychoanalyse haar succes niet aan *gefundenes Fressen* en aan licht verteerbare *fast food* te danken?
21. Tenslotte: ga en vermenigvuldig u. Liefst door clonen en niet via geslachtelijke voortplanting (die teveel variatie en mutatie teweegbrengt). Zie bijv. de film *'The Boys from Brazil'* waar Hitlertjes worden geproduceerd voor een eeuwigdurend IIIde Rijk.

Zo bereik je in een twee drie

The End

Literatuur

- Andre, S. (2003) *Devenir psychanalyste... et le rester*. Paris: Que.
- Bettelheim, B. (1983). *Freud and Man's Soul*. London: Hogarth Press.
- De Crescenzo, L. (2000) *De geschiedenis van de Griekse filosofie*. Amsterdam: Ooievaar.
- De Kesel, M. (1998) *Wij modernen. Essays over moderniteit*. Leuven: Peeters.
- Dijksterhuis, A. (2007) *Het slimme onbewuste*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Etchegoyen, R.H. (1999) *The fundamentals of psychoanalytic technique*. London/New York: Karnac Books, 2nd Edition.
- Freud, S. (1914). *Over de geschiedenis van de psychoanalytische beweging*. P.B. 1. Sigmund Freud Nederlandse Editie Amsterdam/Meppel: Boom p 59-132.

- Freud, S. (1916-1917) *Colleges inleiding tot de psychoanalyse I.P.1 /2*. Sigmund Freud Nederlandse Editie Amsterdam/Meppel: Boom
- Hebbrecht, M. (2006) Transformaties aan de voet van de Acropolis. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 3 p 255-257.
- Hebbrecht, M. (2008) Vergelijkende psychoanalyse. Over communicatie tussen psychoanalytici van verschillende scholen. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 4 p 255-265.
- Hubble, M.A., Duncan, B.L. & Miller, S.D. (Ed.) (1999) *The heart and soul of change: What works in therapy*. Washington DC: APA.
- Jongerius, P.J. (1981) De psychiater als milieukundig ingenieur. *Tijdschrift voor Psychiatrie* 23 p 317-325.
- Kernberg, O.F. (1996) Thirty methods to destroy the creativity of psychoanalytic candidates. In: O.F. Kernberg (1998) *Ideology, conflict, and leadership in groups and organizations*. New Haven, CT: Yale University Press, p 238-249.
- Kernberg, O.F. (1999). Psychoanalysis, psychoanalytic psychotherapy and supportive psychotherapy: contemporary controversies. *International Journal of Psychoanalysis*, 80, 1075-1091.
- Kinet, M. (2003), Klinische psychotherapie bij angst-, stemmings- en persoonlijkheidsstoornissen. Een poging tot integratie tussen psychiatrie en psychoanalyse. In: C. Janzing, A. van den Berg, & F. Kruisdijk (Red.). *Handboek Milieutherapie Deel 2*. Assen: Van Gorcum en Comp.
- Kinet, M. (2006). *Freud & Co in de psychiatrie. Klinisch-psychotherapeutisch perspectief*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Kinet, M. (2008). Empathie en empathologie. In: M. Hebbrecht & I. Demuynck (Red.) *Empathie. Hoeksteen of struikelblok in psychoanalytische therapie*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Kinet, M. (2010) Een Berk met andere takken. In: M. Kinet (Red.) *De groep in psychoanalyse*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant p 309-338.
- Kinet, M. (2010) A cry in the dark. Appel en antwoord in een psychoanalytisch perspectief. In: W. Roelofsen e.a. (Red.) *Psychoanalytische Psychotherapie over Grenzen*. Assen: Van Gorcum p 41-50.
- King, P. (2003) *No ordinary psychoanalyst. The exceptional contribution of John Rickman*. London: Karnac Books.
- Lacan, J. (1953) Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse. In: *Ecrits*. Paris: Du Seuil p 237-322.
- Lacan, J. (1973) *Le Séminaire Livre XI 1963-1964. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*. Paris: Du Seuil.
- Lacan, J. (1991). *Le Séminaire. Livre XVII. L'envers de la psychanalyse. 1969-1970*. Texte établi par J.A. Miller. Paris: Du Seuil.
- Lacan, J. (2001). *Autres Ecrits*. Paris: Du Seuil.
- Moyaert, P. (2012) Seksualiteit is niet te integreren. Hoe Freud over de 'conditio humana' nadenkt. *Tijdschrift Filosofie*, 22e jaargang, 4 p 2-15.
- Rothenberg, A. (1979) *The emerging goddess*. Chicago: Univ. Chicago Press.
- Stern, D.N. (2004) *The present moment in psychotherapy and everyday life*. New York: Norton.
- Symington, N. (1986) *The analytic experience*. London: Free Association Books.
- Thys, M. (2006) Beter worden van waarheid. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 2 p 136-142.
- Tuckett, D. (2005) Does anything go? – Towards a framework for the more transparent assessment of psychoanalytic competence. *International Journal of Psychoanalysis*, 86 p 31-49.

- Tuckett, D., Basile, R., Birksted-Breen, D., Böhm, T., Denis, P., Ferro, A., Hinz, H., Jemstedt, A., Mariotti, P. & Schubert, J. (2008) *Psychoanalysis comparable and incomparable. The evolution of a method to describe and compare psychoanalytic approaches*. The New Library of Psychoanalysis. Londen: Routledge
- Van Haute, P. (2000) *Tegen de aanpassing*. Nijmegen: SUN.
- Verhaeghe, P. (1994). *Klinische psychodiagnostiek vanuit Lacans discoursstheorie*. Gent: Idesça.
- Vermote, R. (2005) *Touching inner change. Psychoanalytically informed Hospitalization based treatment of personality disorders. A process-outcome study*. Doctoraal proefschrift ter behaling van doctoraat in de psychologische wetenschappen KUL 27.06.05
- Wallerstein, R. S. (Ed.) (1992) *The common ground of psychoanalysis*. Northvale/London: Jason Aronson.
- Wallerstein, R. S. (2002) The trajectory of psychoanalysis. A prognostication. *International Journal of Psychoanalysis* 83 p 1247-1267.
- Wijnen, F. & Verstraten, F. (red.) (2008) *Het brein te kijk. Verkenning van de cognitieve neurowetenschap* (4e, herziene druk). Amsterdam: Harcourt.
- Winnicott, D.W. (1956). Primary maternal preoccupation. In : *Through paediatrics to psychoanalysis*. London: Karnac Books, 1992.
- Winnicott, D.W. (1986). *Holding and interpretation: Fragment of an Analysis*. London: Karnac Books, 1989.